

Een nachtegaal tussen eksters en uilen

De blik van menig kunstliefhebber reikt niet verder dan Amsterdam. Hoe zou dan uit Deventer iets goeds kunnen komen? Wie toch de moeite neemt om vanuit het hart van Holland over de IJssel heen te kijken, ontdekt een groot dichter. Nu het enorme project van de nieuwe bijbelvertaling afgerond is, heeft ds. Jacob Revius weer tijd voor de poëzie. Deze maand publiceert hij zijn berijming van de Psalmen.

Door Enny de Bruijn

Plaats: Deventer, woning van Revius aan de Engestraat

Tijd: dinsdag 12 mei 1640 (oude stijl)

Als ik voor het raam ga staan, kan ik hem aan zien komen. Zijn vrouw heeft me het gebouw van de Athenaeumbibliotheek aangewezen, een paar huizen verder, en de meid is er meteen op uitgestuurd om hem te vertellen dat hij thuis verwacht wordt. Ik ben alleen achtergebleven in de voorkamer, die bijna een zaal is. Dat laatste verbaast me min of meer. Ik had me het huis van Revius anders, bouwvalliger voorgesteld. Een jaar of wat geleden verloor hij immers een dochtertje doordat zijn woning instortte. Wanneer ik omhoogkijk naar de enorme eiken balken die de zoldering schragen, kan ik me niet indenken dat dat hier gebeurd is.

Een in het zwart geklede figuur steekt de straat over. Haastig trek ik me terug: ik wil niet de indruk wekken dat ik achter zijn eigen glas-in-loodramen op de uitkijk sta. Ik hoor de voordeur opengaan, gestommel in de gang, stemmen ergens in het huis. Het duurt lang. Ik heb alle gelegenheid om het grote schilderij op de schoorsteenboezem te bestuderen, dat met opzet lijkt aangebracht om de ongeduldige bezoeker bezig te houden. Het krioelt er van de dieren, groot en klein, in de meest exotische kleuren. Wie alles wil zien, heeft even tijd nodig, maar ontdekt dan zonder twijfel de centrale figuren: Adam en Eva in het Paradijs. Linksonder ontcijfer ik de signatuur van Roelant Savery. Ik ben onder de indruk.

Als Revius binnenkomt, verbleekt de kamer tot een decor. Deze man draagt verantwoordelijkheid. Hij verwoordt zijn overtuiging voor Staten en synode, neemt actief deel aan kerkelijke discussies en heeft naam gemaakt als wetenschapper, niet het minst vanwege zijn bijdrage aan de Statenvertaling. Ik zet me schrap tegen de doordringende blik waarmee hij me opneemt. Hij heeft zich in vol ornaat gehuld: zwarte toga, platte, witte kraag, een kalotje op het hoofd het uniform van de geleerde. Aan de nieuwste mode, die lange haarlokken voorschrijft, doet hij niet mee. Hij draagt slechts een statige snor en een bescheiden puntbaardje. Ik ben benieuwd of hij zich in de onlangs ontbrande theologenstrijd omtrent de haardracht gaat mengen. Is hij daar misschien mee bezig geweest, vanochtend in de bibliotheek?

Op mijn onschuldige vraag ontsteekt hij bijna in toorn: „Zou ik het onderzoek van wijsheid laten schieten om over het háár te gaan knorren en kijven? Zijn er voor Gods Kerk geen belangrijker dingen om op te letten? Een predikant moet van de haardracht geen strik voor het geweten maken. Daardoor zal de kwaal bij het volk juist verergeren in plaats van verbeteren.”

Ik luister verbouwereerd toe. De ambtsdrager in Revius blijkt snel in vuur te geraken. Ooit heeft hij de rector van de Latijnse School in zijn drift voor tiran en predikantenvijand uitgescholden, herinner ik me. Maar later had hij daar spijt van. Ook nu zakt zijn opwinding even snel als ze opkwam. Terwijl hij me een van de rechte, houten stoelen aanbiedt, verontschuldigt hij zich voor zijn al te heftige toon. „Misschien dat ik me toch nog eens in het onderwerp ga verdiepen, wie zal het zeggen?” We zetten de kennismaking voorzichtiger voort.

Dominee Revius, u bent inmiddels ruim 25 jaar predikant in uw geboortestad. Wat betekent Deventer

voor u?

„Het is mooi om te zeggen dat je de hele wereld tot vaderland hebt en alle mensen als broeders en vrienden beschouwt, maar toch trekt het eigene het meest. Dat weet ik uit ervaring. Zelfs tijdens mijn verblijf in Leiden – het verhevenste oord van wijsheid en deugdzaamheid – heb ik de herinnering aan mijn geboortestad nooit uit mijn gedachten kunnen zetten. Als bewijs van mijn dankbaarheid en trouw ben ik begonnen aan een geschiedschrijving van Deventer, die ik met Gods hulp over niet al te lange tijd hoop te voltooien.

De stad verdient het dat haar daden niet vergeten worden. Ze heeft zich eeuwenlang onderscheiden door een uitzonderlijke behartiging van wetenschap en godsvrucht. Ik denk aan Lebuïnus en zijn gezellen, die de christelijke kerk in Deventer stichtten, aan Geert Groote, Floris Radewijnsz, Gerardus Zerbolt en Thomas a Kempis, die zich later vol vuur hebben ingezet om de godsdienst te zuiveren van onkruid en wildgroei. Al moet ik toegeven dat die mannen zich meer hebben toegelegd op hervorming van de zeden dan van de leer, die veel verder van de oorspronkelijke zuiverheid was vervreemd dan zij durfden vermoeden, toch lichten in hun geschriften waardevolle vonken van de waarheid op. En toen eindelijk de zon van het Evangelie weer helder ging schijnen, heette Deventer onmiddellijk de gereformeerde godsdienst welkom."

Toch zijn er nog steeds paapse boeken in de Athenaeumbibliotheek die u beheert.

„En ik behandel ze beter dan mijn paapse voorgangers gedaan hebben. De werken van Erasmus bijvoorbeeld hadden ze zodanig gecensureerd, dat ik veel moeite heb moeten doen om de boeken weer in hun oude staat te herstellen. Het spreekt vanzelf dat alles wat uit vroeger eeuwen is overgeleverd, ook voor het nageslacht bewaard moet blijven. Voor de geleerde is het van belang om kennis te nemen van theologie, literatuur, filosofie, om te putten uit de schatten van wijsheid die in alle voorgaande eeuwen verzameld zijn. Als er verwarring ontstaat over de leer, moet je zoeken naar wat vóór deze tijd onze vaders ervan gezegd hebben en wanneer je denkt dat zij het ook mis hadden, houd je dan aan de bron van Gods Woord. Dat is onfeilbaar."

Zou u tot het einde van uw dagen in Deventer willen blijven?

„Ik wil daar zijn, waar het God belieft mij te gebruiken. Om mijn geringe aandeel te hebben in het moeilijke werk van de bijbelvertaling, moest ik de stad meer dan een jaar lang verlaten. Maar de uitnemende vrucht die Gods kerk daaruit zou scheppen, verzoette mijn verlangen naar de gemeente van Deventer. Als God de Heere mij een taak oplegt, twijfel ik niet of Hij verleent er ook de bekwaamheid en gewilligheid toe. Toch moet ik elke dag bidden: 'Geef dat ik mijn verleende gaaf niet booslijk in de aarde graaf, maar zoek met al mijnen zin der zielen woeker en gewin'. Wie predikant wil zijn, moet alle laatdunken aan de kant zetten, voortdurend om Gods zegen bidden, standhouden voor de waarheid, de liefde betrachten, de verstokte zondaars uitbannen, de geveinsden bestraffen, en altijd op Christus bouwen, die hem gezonden heeft."

Ik ben hier gekomen om over Revius' dichterschap te praten, maar ik had kunnen weten dat hij zijn predikantschap belangrijker vindt. Aan de beoefening van de muziek beleeft hij genoeg, maar zodra er ambtelijke bezigheden zijn, laat hij het zaterdagmiddagcollege met instrumenten en liedboeken in de steek. Hij praat achteloos over de last en de lust van de poëzie die hij terzijde werpt zodra hij verplicht is zich met andere, betere zaken bezig te houden.

Maar al acht hij het ambt veel gewichtiger dan de kunst, inhoudelijk is er geen sprake van een tegenstelling. Revius' visie op het leven wordt met schallende stem vanaf de kansel gepreekt, maar ook met de geduldige ganzenvaar aan het papier toevertrouwd. Zijn geloof doortrekt de bladen van zijn dichtbundel, waar hij gevoelens van schuldbesef, verootmoediging, liefde, eerbied verwoordt: "Het zijn de Joden niet, Heer Jesu, die U kruisten. Ik ben 't, o Heer, ik ben 't die U dit heb gedaan, want dit is al geschied, helaas, om mijne zonden."

In zijn poëzie toont Revius echter ook een ander gezicht. Terwijl zijn vrouw Christina binnenkomt om ons een glas moezelwijn te schenken, haalt hij zijn eigen exemplaar van de Over-Ysselsche sangen en dichtten tevoorschijn. Aan de gedrukte tekst zijn gedichten in handschrift en ingeplakte plano-

uitgaven toegevoegd. Achterin staan de snaaksere epigrammen, waarvan ik me wellicht onder invloed van de situatie het grafschrift voor een dronken vrouw herinner: "Het vaatje dat haar vreugde gaf, staat uitgehouwen op haar graf. Dat zij haar man en haar geslacht heeft tot de bedelzak gebracht, dat geeft haar geen bekommernis, maar dat het vaatje ledig is." Vandaag blijft de dichter ernstig, door op te merken dat de wijn het hart verheugt, zoals David zegt, maar dat een mens in alle dingen maat moet weten te houden. Een dronkaard is immers niet beter dan een beest.

Als Christina met haar tinnen kan de kamer verlaat, realiseer ik me dat ik haar stem nauwelijks gehoord heb. De man is het hoofd, de vrouw is het hart, zei Revius ooit over het huwelijk, maar of die gedachte uit eigen ervaring stamt, laat hij niet los. Hij is er de man niet naar om over persoonlijke omstandigheden uit te weiden. Er zijn belangrijker onderwerpen: de kerk en in het verlengde daarvan de staatkunde.

In uw lof- en hekeldichten toont u zich een vurig aanhanger van de Prins, een fel tegenstander van papisten en Spanjaarden. Waarom schrijft u over politiek?

„De Prinsen van Oranje hebben hun leven ingezet om het huis van de Bruid voor instorten te bewaren. Ze hebben het land verdedigd, zodat de kerk er veilig kon wonen. Slaat de Prins een slag die Spanje lang voelen zal, dan wil ik hem met mijn gladde veer net zo luid en ver laten klinken als de slagen van Vulcanus in zijn smidse, wanneer hij bezig is met de bliksem voor zijn vader of met het harnas van Achilles.

In ieder geval is dit de allerbeste stof: de lof van de Prins, dat is: Gods lof. Zo lang als ik leef, zal ik mijn grote Koning eren, met woord, met daad, met juichen en gezang. Hoe kunsteloos ik ook ben, toch zal de Heer door mijn geringe pen zo lang ik leef dankbaar geprezen worden."

U hebt dezer dagen toestemming gekregen voor het laten drukken van uw psalmberijming. Waarom vond u het nodig Datheen te verbeteren?

„De nieuwe vertaling van de Bijbel moet gevolgd worden door een goede berijming van de psalmen. Alle verstandige mensen zijn het daarover eens, al verschillen ze van mening over het middel om hun doel te bereiken. De een wil de moeilijkste psalmen schrappen, de ander verlangt terug naar Marnix van Sint-Aldegonde, de derde pleit voor een verbetering van Datheens psalmen. Dat laatste heb ik altijd als het zachtste en het beste middel beschouwd. Datheen heeft het meesterstuk van Marot en Beza naar zijn vermogen voor Nederlands gebruik geschikt gemaakt en de kerk erdoor gesticht. Uit oprechte liefde treed ik nu in zijn voetspoor, om sommige dingen die bij hem wat ruw en oneffen zijn een betere klank of zinsbouw te geven.

Of deze berijming ook in de kerk ingevoerd wordt, is de vraag. Alleen een nationale synode kan daarover beslissen. Ik wil ook niet zeggen dat mijn werk niet voor verbetering vatbaar is. Misschien is mijn brein te zwak en mijn kennis te klein, misschien zijn er andere dichters, met geslepen verstanden, die zich geroepen voelen de hand aan dit werk te slaan. Daarmee zouden ze me niet ergeren, integendeel, ik zou ze er zelfs toe willen oproepen. Als ze maar oppassen voor een al te hoge vlucht, voor al te diepzinnige redeneringen, voor al te ongewone taal. Wie de psalmen berijmen wil, moet streven naar klaarheid, naar eenvoudigheid, naar zuiverheid. Hij moet proberen om Davids bedoeling, en niet zijn eigen inzichten te treffen. Zo alleen kan hij de christelijke lezers en zangers met zich opheffen tot in de hemel."

Die klaarheid en eenvoudigheid mis ik soms in uw Over-Ysselsche sangen en dichtten.

„Voor een dichter is het de kunst om van het oude werk altijd weer iets nieuws te zeggen, om zaken van gewicht in weinig woorden samen te vatten. Als de stof verheven is, moet de taal zich daarbij aanpassen. Wie de lof van de Prins – Gods dienaar – bezingt, zou hem tekortdoen door in al te nederige woorden van hem te spreken."

Maar daardoor is het voor gewone mensen moeilijk om uw gedichten te begrijpen.

„Ik streef er niet naar om het zo veel mogelijk lezers naar de zin te maken. Ik voel me een herder, die

aan de oevers van de IJssel zijn lippen af en toe eens aan het fluitje zet, als hij moe is van al het hoeden en drijven. En als ik mijn verzen op een paar blaadjes heb overgeschreven, heb ik genoeg aan een lezer of zes, zeven, die het gedicht kunnen doorzien. Of vijf, of vier, of drie, of twee, of een, of geen."

Meent u dat?

„Ik citeer een gedachte van Seneca."

Hoe gepast is het voor een predikant om het werk van een heiden zoals Seneca te lezen, sterker nog, er met genoegen naar te verwijzen?

„Een dichter mag met de klassieken handelen als een jood met een heidin. Wie tijdens een gevecht met Grieken of andere heidenen een schone vrouw gevangen nam, en van haar niet scheiden wilde, moest haar nagels en haren afknippen, haar kleren veranderen en haar daarna trouwen. Zo staat het in de wet van Mozes. Toegepast op de dichtkunst: Wil je je vermaken met de Latijnse en de Griekse muze, snoei dan alle ongepaste dartelheid, domme afgoderij en spitse schamperheid af. Omhels de kunst daarna; ze zal je kinderen geven die je gedachtenis in eeuwigheid doen leven."

Is dat belangrijk voor u, eeuwige roem?

„Een mens moet zijn eigen werk niet roemen. Als het dat verdient, kan de buurman beter zeggen dat het kunstig of aardig is. Wie zichzelf behaagt, behaagt een grote zot. Soms denk ik: had ik Davids harp, gestemd door een goddelijke hand... Nu is er wel de lust, maar het hapert aan de macht – dus is er slechts vergetelheid voor mijn verzen weggelegd."

Nachtegaal

De heer Daniël Heinsius denkt er ander over, meen ik uit zijn lofdicht op uw bundel te mogen opmaken.

„De grote Heinsius heeft over mijn lamme rijmerij, mijn kreupele gedicht een goedertieren oordeel geveld, en ik kan niet geloven dat dat – uit vriendelijkheid – in strijd met de waarheid zou zijn. Ook dominee Baudartius sprak van zoete rijmen en stichtelijke materie. Maar zelfs na tien jaar zijn mijn *Over-Ysselsche sangen en dichten* niet erg bekend. De boekverkoper Cloucke heeft in Leiden nog geen 25 exemplaren kunnen slijten. Men zoekt tegenwoordig vooral naar lichtvaardige versjes en komedies, waarvan er dagelijks maar al te veel verschijnen. Hersenloze hoofden voeren immers gestaag de boventoon, al brengen ze niets anders voort dan walgelijke stank en dwaze snorkerij. De berispers van mijn gedichten moeten echter eerst maar eens betere kost schaffen dan ik. Wie dat niet kan, moet mijn boek nemen zoals het is, mij ongemoeid laten en zijn snater dichthouden."

U vindt zelf dus wel degelijk dat uw gedichten de moeite waard zijn.

„Anderen moeten maar over mijn werk oordelen. Over het rijm en de toon gun ik graag alle lezers hun mening – goed of kwaad – maar iedereen zal ten minste moeten erkennen dat ik in mijn gedichten de allerbeste onderwerpen heb gekozen: de lof van God en van de Prins. Ik wil verhalen van Athene, zingen van de Muze van Hermes met zijn gouden staf, maar mijn luit laat met zijn snaren alleen de weldaden van God weerklinken. Wie Christus' leven en dood bezingt – de hoogste stof – overtreft daarmee zelfs de grootste werken van de klassieken.

Als ik een nachtegaal was, zou ik altijd willen kwinkeleren tot eer van mijn Schepper, zodat bossen, bergen en dalen ervan weergalmen en de andere vogeltjes het zingen vergeten zouden. Maar ik ben geen nachtegaal, ik ben een mens, geschapen naar Gods evenbeeld. Daarom wil ik met mijn stem God prijzen, zo hoog en ver als ik kan, zodat iedereen het hoort – zonder me iets aan te trekken van het lawaai van alle eksters en uilen. Ik ben er zeker van dat Hij, die eeuwig leeft, mijn tong tot Zijn roem alleen geschapen heeft."

Reformatorsch Dagblad, 11-1-1999.